

İKLİM KRİZİNİN YENİ YÜZÜ: KÜRESEL GÖÇ DİNAMİKLERİNDE İKLİM MÜLTECİLİĞİNİN ROLÜ¹

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 16, Sayı 31, 2025
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 21.01.2025

Yayına Kabul Tarihi: 12.03.2025

Günay GÖNÜLLÜ

Doç. Dr.

Kocaeli Üniversitesi

Siyasal Bilgiler Fakültesi,

Kocaeli, Türkiye

gunay.aydin@kocaeli.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5187-4934

ÖZ

| İklim mülteciliği, uluslararası hukuki

çerçevede belirsiz bir statüye sahiptir. Birçok ülke, iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilen kişileri mülteci olarak tanımamaktadır ve bu bireylerin haklarını güvence altına alacak özel düzenlemeler yapılmamaktadır. Çalışmada, iklim değişikliğinin göç hareketleri üzerindeki etkisi, iklim mülteciliğinin hukuki ve siyasi boyutları, bu bireylerin karşılaştığı zorluklar ve uluslararası toplumun geliştirdiği çözümler üzerine derinlemesine bir anlayış geliştirilmesi hakkında yorum yapabilmek için doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın amacı, iklim değişikliğinin göçü tetikleyen bir faktör olarak daha fazla tanınmasına ve bu tür göçmenlerin haklarını korumak için uluslararası düzeyde daha etkili ve bütüncül çözümler geliştirilmesine katkıda bulunmaktır. Çalışmanın bulgularına göre iklim mültecileri, sadece yerinden edilmekle kalmaz, aynı zamanda göç ettikleri bölgelerde entegrasyon, barınma, sağlık ve çalışma gibi sorunlarla da karşılaşmaktadır. Bu zorlukların aşılması için uluslararası iş birliği ve daha etkili politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Çalışma, iklim değişikliğinin göçü tetikleyen bir faktör olarak tanınmasını ve iklim mültecilerinin haklarının korunmasını sağlamak için küresel düzeyde bütüncül çözümler geliştirilmesini önermektedir. Bu bağlamda, iklim değişikliğine karşı alınacak önleyici tedbirler ve göç politikaları, gelecekteki göç hareketlerinin daha sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesini sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, göç, iklim mültecileri

JEL Kodları: Y92, H83, Z00

Alan: Siyaset bilimi ve kamu yönetimi

Türü: Araştırma

DOI: 10.36543/kauiibfd.2025.005

Atıfta bulunmak için: Gönüllü, G. (2025). İklim krizinin yeni yüzü: Küresel göç dinamiklerinde iklim mülteciliğinin rolü. *KAÜİBFD*, 16(31), 112-143.

¹ İlgili çalışmanın etik kurallara uygunluğu beyan edilmiştir.

THE NEW FACE OF THE CLIMATE CRISIS: THE ROLE OF CLIMATE REFUGEES IN GLOBAL MIGRATION DYNAMICS

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 16, Issue 31, 2025
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 21.01.2025

Accepted Date: 12.03.2025

Günay GÖNÜLLÜ

Assoc. Prof. Dr.

Kocaeli University

Faculty of Political Sciences,

Kocaeli, Türkiye

gunay.aydin@kocaeli.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5187-4934

ABSTRACT

Climate refugees have an ambiguous status in the international legal framework. Many countries do not recognise people displaced by climate change as refugees and there are no specific regulations to guarantee the rights of these individuals. In the study, document analysis method is used to comment on the impact of climate change on migration movements, the legal and political dimensions of climate refugees, the challenges faced by these individuals and the solutions developed by the international community. The aim of the study is to contribute to the increased recognition of climate change as a factor triggering migration and to the development of more effective and holistic solutions at the international level to protect the rights of such migrants. According to the findings of the study, climate refugees are not only displaced, but also face problems such as integration, housing, health and labour in the regions they migrate to. In order to overcome these challenges, international co-operation and more effective policies need to be developed. The study recommends recognising climate change as a driver of migration and developing holistic solutions at the global level to ensure that the rights of climate refugees are protected. In this context, preventive measures against climate change and migration policies can ensure more sustainable management of future migration movements.

Keywords: Climate change, migration, climate refugees

JEL Codes: F22, Q54, Q58, Q59

Scope: Political science and public administration

Type: Research

1. GİRİŞ

Son yıllarda küresel göç dinamiklerinde önemli bir değişim gözlenmektedir. Bu değişimin temel nedenlerinden biri doğal afetlerin ve çevresel bozulmanın artan etkileridir. İklim değişikliği, dünya genelinde insanların hayatını hem doğrudan hem de dolaylı olarak tehdit eden bir olgu haline gelmiştir. Çölleşme, deniz seviyesinin yükselmesi, seller, kuraklıklar, fırtınalar gibi aşırı hava olayları, biyoçeşitlilik kaybı ve çevresel tahribat gibi sorunlar insanlar için hem yerinden edilme hem de göç gereksinimi yaratmaktadır. Bu durum 'iklim mültecisi' kavramını gündeme getirmiştir.

İklim mülteciliği, geleneksel mültecilik tanımlarından farklı olarak, genellikle belirli bir ülkenin politik, sosyal ya da ekonomik nedenleriyle değil, doğrudan çevresel ve iklimsel faktörlerle ilişkilendirilen bir göç türüdür. Uluslararası göç literatüründe, iklim değişikliğinin, insanların göç etme kararlarını şekillendiren önemli bir itici güç olduğu giderek daha fazla kabul edilmektedir. Ancak, iklim mülteciliğinin hukuki statüsü ve koruma önlemleri hâlâ belirsizliğini korumaktadır. Birçok ülke, iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilen kişileri mülteci olarak tanımamakta ve bu bireylerin haklarını güvence altına alacak özel bir çerçeve oluşturmamaktadır.

Nitekim çalışmada, küresel göç dinamikleri bağlamında iklim mülteciliğinin rolü ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda iklim değişikliğinin göç üzerindeki uzun vadeli etkileri ve geleceğe yönelik politikaları ile iklim mültecilerinin karşılaştığı zorluklar ve uluslararası toplumun bu soruna geliştirdiği çözümler tartışılmıştır.

2. TEORİK ARKA PLAN

2.1. İklim Değişikliğinde Tarihsel Sorumluluk: Geçmişin Etkileri ve Günümüze Yansımaları

Küresel iklim kalıpları özellikle son yüzyılda önemli şekilde değişmiş ve kasırgalar, sıcak hava dalgaları ve kuraklıklar gibi daha aşırı nitelikteki hava olaylarını tetiklemiştir. Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change - IPCC), geleceğe bakıldığında, mevcut oranda küresel sıcaklıkların 2030 ile 2052 arasında bir noktada sanayi öncesi seviyelerin ortalama 1,5°C üzerinde olmasının muhtemel olduğunu öngörmektedir. Günlük değişkenlik aralığında olan bu öngöründe mütevazı bir artış bile, gezegenin tüm kara yüzeyine yayıldığında yaşanabilirliği temelden değiştirecek, buz tabakaları, ekosistemler ve üretim sistemleri üzerinde kademeli etkilere neden olacaktır (Sherbinin, 2020).

İklim değişikliği, küresel bir sorun olmasının ötesinde, tarihin belirli bir döneminde özellikle endüstriyel devrimle hız kazanan insan faaliyetlerinin bir

sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde iklim değişikliği ile vurgu yapılmak istenen esas konu, fosil yakıtların kullanımı ile başlayan ve atmosfere sera gazı salımını önemli miktarda artırarak küresel ısınmaya neden olan endüstriyel üretime dayalı süreçler ve sonrasındır. Aslında bu perspektif, iklim değişiminin sorumluluğunun yalnızca günümüzün sanayileşmiş ülkelerine ait olmadığını, geçmişteki üretim ve tüketim biçimlerinin de bu sorun üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

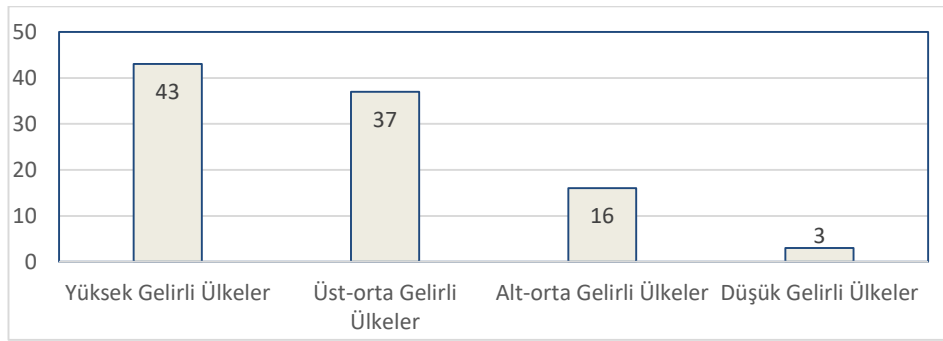
İklim değişikliği konusundaki tartışmalara aynı perspektiften bakıldığında konunun üç gerçeğe dayandığını söylemek mümkün olmaktadır: gelişmekte olan ülkeler iklim değişikliğinden en çok zarar gören ülkelerdir; gelişmiş ülkeler tarihsel olarak en çok sorumlu olan ülkelerdir; ancak gelişmekte olan ülkeler şu anda en büyük emisyon yapımcılarıdır. Bu doğrultuda, iklim değişiminin tarihsel sorumlulukları ile ilgili Küresel Kalkınma Merkezi'nin (Center for Global Development - CGD) 2015 yılında yaptığı² ve 2024³ yılında güncellenen analizlere yer verdiği çalışmasına bakmakta fayda bulunmaktadır. İklim tartışmaları bağlamında en son kanıtları göz önünde bulunduran analizlerde üç temel soru yeniden ele alınmıştır. Bu sorular “iklim değişikliğinden en çok hangi ülkeler etkileniyor? Tarihsel olarak en çok sera gazı salan ülkeler hangileridir? Ve bugün hangi ülkeler en büyük salımcılardır?” şeklinde ortaya konulmuştur. İklim değişikliğinden en çok zarar görenler konusunda yapılan analiz düşük gelirli ülkelerde iklim etkilerine atfedilebilecek gelir kayıplarının yüksek gelirli ülkelerdekenden yaklaşık beş kat daha fazla olduğunu göstermektedir. Emisyonlarla ilgili olarak yapılan analiz ise 1850'den bu yana CO₂ emisyonlarının çoğunu gelişmiş ülkeler üretirken, ‘gelişmekte olan’

² Bu çalışmada gelişmiş ülkeler Avrupa'daki tüm ülkeleri, eski Sovyetler Birliği'ni (Orta Asya'nın büyük bir kısmını), Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'yı, Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya'yı; gelişmekte olan ülkeler ise diğer tüm ülkeleri ifade etmektedir. Çalışmada 1850'den bu yana gerçekleşen karbon salımlarının yaklaşık %79'undan gelişmiş ülkelerin sorumlu olduğu öne sürülmüştür; ancak bunun nedeni, daha büyük ve daha kirletici bir ülke grubunu ‘gelişmiş’ olarak sayması, yalnızca 2011'e kadar olan emisyonları sayması ve tüm sera gazı emisyonları yerine yalnızca CO₂'yi kapsamasıdır (Busch, 2015).

³ Güncel çalışmada 2022 gelir verilerinden yararlanan 2023/24 yılı için Dünya Bankası gelir eşikleri ve sınıflandırmaları kullanılmakta ve gelişmiş ülkeler Dünya Bankası'nın kategorizasyonunu doğrultusunda ‘yüksek gelirli ülkeler’ olarak tanımlanmakta; gelişmekte olan ülkeler ise tüm üst-orta, alt-orta ve düşük gelirli ülkeleri yansıtmaktadır. Ayrıca tüm sera gazı emisyonlarına odaklanılmıştır, çünkü iklim değişikliği için önemli olan bu kapsamdır ve ülkeler Ulusal Olarak Belirlenen Katkılarında emisyon azaltma hedeflerini belirlerken bu ölçütü kullanmaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Beynon ve Wickstead, 2024).

ülkelerin o zamandan bu yana salınan tüm sera gazlarının ve bugünkü emisyonların da çoğundan sorumlu olduğunu ortaya koymaktadır.

Şekil 1’de görüldüğü gibi ülke gruplandırmasında Dünya Bankası’nın kategorizasyonu (World Bank Group, 2024) kullanılarak gelişmiş ülkeler ‘Yüksek Gelirli Ülkeler’ (High-Income Countries -HIC) olarak tanımlanmakta; gelişmekte olan ülkeler ise tüm ‘Üst-Orta Gelirli Ülkeler’ (Upper-middle Income Countries -UMIC), ‘Alt-orta Gelirli Ülkeler’ (Lower-middle Income Countries -LMIC) ve ‘Düşük Gelirli Ülkeler’i (Low-income Countries -LIC) kapsamaktadır. Gelişmiş ülkeler küresel gelirin %63’ünü ve küresel nüfusun % 16’sını oluşturmaktadır. Kişi başına düşen sera gazı emisyonları gelişmekte olan ülkelerin iki katından fazla ve bazı tahminlere göre en yoksul ülkelere dört kat daha fazladır.

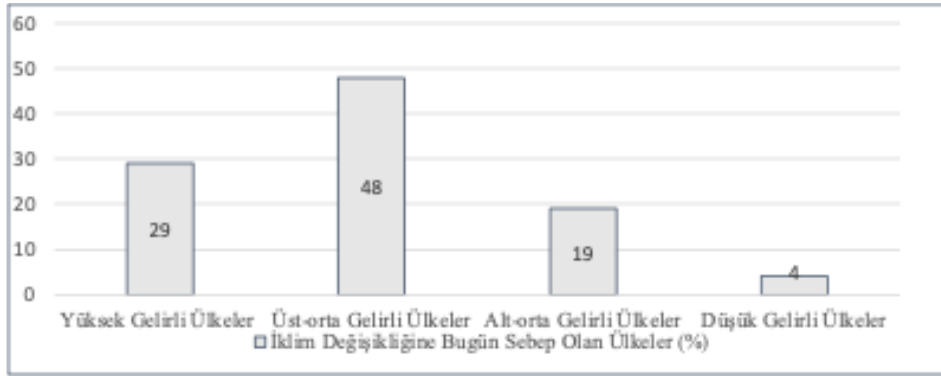

Şekil 1: İklim Değişikliğine Tarihsel Olarak Sebep Olan Ülkeler, 1850-2022

Kaynak: (Our World in Data, 2024a)

Gelişmiş ülkeler (HIC’ler), 1850’den beri iklim değişikliğine neden olan kümülatif sera gazı emisyonlarının en büyük payını yani %43’ünü oluşturmaktadır. Şekil 1 verilerinden de anlaşıldığı üzere UMIC’ler %37, LMIC’ler %16 ve LIC’ler ise emisyonların ortaya çıkmasında sadece %3 paya sahiptir. ABD, 1850’den beri %18,2 oranıyla Çin’in (%12,1), Rusya’nın (%6,8), Hindistan’ın (%4,9) ve Brezilya’nın (%4,5) önünde yer alarak en büyük bireysel sera gazı emisyon yayıcısı olmuştur.

Ancak son yıllarda durum daha karmaşık hale gelmeye başlamıştır. Gelişmiş ülkeler hala büyük miktarda karbon emisyonu üretirken, gelişmekte olan ülkelerin de giderek bunu yapar hale geldiğini aşağıdaki şekil üzerinden söylemek mümkün hale gelmiştir.

Şekil 2: İklim Değişikliğine Bugün Sebep Olan Ülkeler, 2022

Kaynak: (Our World in Data, 2024b)

Gelişmiş ülkeler artık sera gazı emisyonlarının sadece %29'unu oluştururken, UMIC'ler %48, LMIC'ler %19 ve LIC'ler %4'ten azdır (CO₂ emisyonlarının payları ise sırasıyla %34, %47, %15 ve %1'den azdır). Bu durum birçok orta gelirli ülkenin son 30 yılda kaydettiği muazzam ekonomik ilerlemeyi yansıtmaktadır. Ancak, bu ekonomik ilerlemenin beraberinde getirdiği karbon emisyonları gibi tehlikeli yan etkiler, iklim değişikliğiyle mücadeleyi daha da zorlaştırmaktadır.

Çin, şu anda %25,9'luk bir payla dünya genelinde en büyük sera gazı yayıcısı konumundadır ve bu oran, ABD (%11,1), Hindistan (%7,5), Rusya (%4,3) ve Brezilya'nın (%4,2) emisyonlarını geride bırakmaktadır. 2022 yılı itibarıyla düşük gelirli ülkeler, orta gelirli ülkeler, küçük ada gelişen devletleri ve en az gelişmiş ülkeler toplamda %23 oranında sera gazı emisyonuna katkıda bulunmuştur, bunun %16'sı yalnızca CO₂ emisyonlarından kaynaklanmaktadır ve bu payın büyük kısmı orta gelirli ülkelere gelmektedir (Crippa vd., 2023, s. 14).

CGD raporu, iklim değişikliğinin özellikle düşük gelirli ülkelerdeki yoksulluk, gıda güvenliği, sağlık ve su kaynakları gibi temel kalkınma göstergelerini olumsuz bir şekilde etkileyeceğine de dikkat çekmektedir. İklim değişikliğinin ekonomik maliyetlerine ilişkin tahminler hâlâ çokça tartışılırken, son zamanlarda yayınlanan bir çalışma, iklim değişikliğinin ekonomik veya refah etkilerini ölçmeyi amaçlayan çok sayıda çalışmayı gözden geçirmektedir. Nitekim tüm kanıtlar gelişmekte olan ülkelerin iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha savunmasız olduğunu göstermektedir. Bunun üç nedeni şu şekilde belirtilmektedir: aşırı hava olaylarına daha fazla maruz kalıyorlar, sağlık ve tarım üzerindeki olumsuz etkilere karşı daha savunmasızlar, zayıf altyapı ve kurumlar

nedeniyle daha az dirençliler ve sınırlı bir uyum kapasitesine sahip olma eğilimindedir. Bu nedenle gelecekteki büyüme ve gelirlerinde daha büyük azalmalarla karşı karşıya oldukları ve düşük gelirli ülkelerdeki ortalama refah kayıplarının, gelişmiş ülkelere göre yaklaşık beş kat daha fazla olduğu tahmin edilmektedir (Tol, 2022, s. 6).

Bu tahmin de az gelişmiş ülkelerin iklim değişikliği kaynaklı zararlarının artacağını göstermektedir. Çünkü iklim değişikliği, sadece çevresel bir kriz değil, aynı zamanda küresel düzeyde sosyal, ekonomik ve siyasal adaletsizlikleri derinleştiren bir sorundur. Gelişmiş ülkeler, tarihsel olarak büyük miktarlarda sera gazı salmışlardır ve bu ülkeler genellikle iklim değişikliğinin en yıkıcı etkilerinden daha az etkilenmiştir. Öte yandan, bu sorunun en fazla mağduru olmasına rağmen gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler hem küresel emisyonlara hem de iklim değişikliğine bağlı zararlara daha az neden olmuşlardır.

Ortaya çıkma durumu ülkelere göre farklı nedenlerden kaynaklansa da sera gazlarının atmosferdeki birikimi, küresel ısınmanın ana itici gücü olarak kabul edilmektedir. Bu gazların artan yoğunluğu, dünya iklimini hızla değiştirerek çevresel felaketleri beraberinde getirmektedir. 21. yüzyılda, sera gazlarının birikmesinin devam etmesi durumunda ortaya çıkacak felaketlerin etkileri çok geniş kapsamlı olacak ve insan yaşamını, ekosistemleri ve ekonomik yapıları derinden etkileyecektir.

Söz konusu bu etkilerle başa çıkmanın bir yolu olarak, insanlar yaşadıkları yerleri geçici veya daimî olarak terk etmek zorunda kalmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü⁴ (*International Organization for Migration – IOM*) de raporlarında dünya çapında göçü ve yerinden edilmeyi yoğun şekilde etkileyen küresel dönüşümlere genel bir bakış sağlamıştır. Demografik geçişlerle ilgili devam eden değişikliklerin yanı sıra ekonomik ve sosyal dönüşümleri de kabul ederek buna bağlı olarak gerçekleşen gerek iç gerek dış göç hareketlerini bazen derinlemesine şekillendiren büyük jeopolitik, çevresel ve teknolojik dönüşümlerin de hızla yükseldiğini (IOM, 2009, s. 115; IOM, 2024, s. 1) 2000’li yıllardan başlayarak rapor etmektedir.

⁴ 1951 yılında kurulan Uluslararası Göç Örgütü, göç alanında önde gelen hükümetler arası örgüttür ve insani ve düzenli göçün göçmenlere ve topluma fayda sağladığı ilkesine bağlıdır. IOM, göçün değişen dinamiklerine etkili yanıtlar geliştirerek dünya çapında göçmenleri destekler ve bu nedenle göç politikası ve uygulamaları konusunda önemli bir tavsiye kaynağıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: (IOM, 2024b).

2.2. İklim Değişikliği ve Göç İlişkisi Gerçeğinin Kabulü

Göç karmaşık, çok nedenli ve doğrusal olmayan bir süreçtir. Çevresel olarak deterministik bir yaklaşım, göçte insan faaliyetinin önemini hesaba katmadığında başarısız olur (Foresight, 2011, s. 31). Nitekim göç, insanların karşılaştıkları politik, ekonomik ve insani zorluklarla başa çıkma ve direnme biçimidir. Bu süreç, istemli veya istemsiz, geçici veya kalıcı, mevsimsel veya döngüsel, küçük ya da büyük ölçekli olabilir ve sınırlar içinde ya da sınırlar ötesinde gerçekleşebilir.

Göçün mekânsal dağılımı ve göç akışlarındaki değişiklikler, göçün sadece çevresel değil ekonomik, sosyal, demografik, kültürel ve politik etkilerinin de biçimlenmesini beraberinde getirmektedir. Aynı durum iklim değişikliğinin neden olduğu göç hareketleri için de geçerlidir. Tarihsel olarak, iklim faktörlerinin nüfus hareketlerinde önemli bir rol oynadığına dair bol miktarda kanıt vardır. İklim değişkenliği, MS 476'da Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından göçü hızlandırmış ve Maya İmparatorluğu'nun çöküşü sırasında (MS 660 ila 1000) kuraklık etkili olmuştur. Hem yağış eksikliği hem de yağış bolluğu, 13. yüzyılda Avrasya Bozkırı'ndaki daha nemli koşullar tarafından körüklenen Moğolların batıya doğru genişlemesinin de gösterdiği gibi, nüfus hareketlerini teşvik etmiştir. Geçtiğimiz yüzyılda, 1930'lardaki Amerikan Toz Fırtınası ve 1970'ler ve 1980'lerdeki Sahel kuraklıkları, birçok insanı sırasıyla Kaliforniya'ya ve Burkina Faso, Mali, Moritanya ve Nijer gibi ülkelerdeki bölgesel kent merkezlerine göç etmeye yöneltmiştir (Sherbinin, 2020). Bu örneklerin çoğundaki ortak nokta arazinin artık aynı nüfusu destekleyemeyecek hale gelmiş olmasıdır.

Bugün de iklim değişikliğinin olumsuz etkileri dünyanın birçok bölgesindeki insanlar için göç etme gereksinimi yaratmaktadır. İklim değişikliğiyle ilişkili insan göçü, giderek artan bir ilgi ve politika endişesi alanı haline gelmiştir. İklim değişikliği, insan hareketinin baskın nedeni olarak kolayca izole edilemese de göçü teşvik eden temel bir faktör olarak iklim değişikliğinin rolünü göz ardı etmek giderek imkansızlaşmıştır.

2019 yılı sonunda 79,5 milyon, 2022 yılı sonunda 108,4 milyon ve Haziran 2024 itibariyle ise zulüm, çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri ve kamu düzenini ciddi şekilde bozan olaylar sonucunda dünya çapında 122.6 milyondan fazla insan zorla yerinden edilmiştir (UNHCR, 2024a). Dolayısıyla iklim değişikliği ve ani gelişen iklimsel olaylar, dünya genelinde göç hareketlerini etkileyen önemli faktörlerden biri haline gelmiştir. Özellikle taşkınlar, kuraklık, orman yangınları ve şiddetli fırtınalar gibi olaylar, insanların yaşadıkları bölgelerdeki yaşam koşullarını doğrudan tehdit etmektedir. Bu tür iklimsel felaketler, insanların evlerini terk etmelerine, hatta bazı durumlarda yerinden

edilerek kalıcı bir şekilde göç etmelerine neden olmaktadır.

İstemli veya istemsiz, geçici veya kalıcı, sınırlar içinde veya sınırlar ötesinde vs. gerçekleşebilecek durumda olan göç olgusu, insan kaynaklı iklim değişikliğini önlemek ve etkilerini ve azaltmak için kurulan IPPC'nin 1992 yılında yayınlanan ilk değerlendirme raporuna göre de iklim değişikliğinin ya da 'iklim eylemi başarısızlığının' en kritik tehdit niteliğindeki kısa dönemli etkileri arasında yer almıştır (IPCC, 1992, s. 89).

IPCC'nin 2013 yılında açıklanan 5. Değerlendirme Raporu göstermektedir ki insan ve ekosistem güvenliğini sağlayacak olan yaklaşım, bütüncül biçimde sosyo-ekolojik çatışmaların önüne geçmek ve mevcut çatışmaların çevre boyutunun ciddiye alınmasıdır. İklim değişikliği uzun vadeli bir zorluktur, ancak sera gazlarının atmosferde birikme hızı ve ölçeği ve 2°C'den fazla sıcaklık artışının riskleri göz önüne alındığında acil eylem gerektirmektedir (IPCC, 2013, s. V). Yani raporda iklim değişikliği 'tehdit çoğaltıcı' bir etken olarak görülmektedir. Bu nedenle iklim değişikliğinin göç ve toplumsal çatışmalarla ilişkisi basit bir sebep-sonuç ilişkisinin ötesinde dikkate alınmalıdır.

IPCC'nin 2019 yılında açıklanan özel raporu, iklim değişikliğinin toprağa etkilerini ve çevresel faktörlerin zorunlu göçlere nasıl yol açtığını ele almaktadır. İklim değişikliği, çölleşme, arazi bozulması, sürdürülebilir arazi yönetimi, gıda güvenliği ve karasal ekosistemlerdeki sera gazı akışları hakkındaki bu özel rapor, İklim Değişikliği ve Arazi Özel Raporu (Special Report on Climate Change and Land - SRRCL) olarak bilinmektedir. Rapora göre (IPCC, 2019, s. 16) iklimdeki değişiklikler hem ülkeler içinde hem de sınırlar arasında çevresel olarak tetiklenen göçü artırabilir. Bu durum hareketliliğin ve mevcut adaptasyon önlemlerinin birden fazla itici gücünü yansıtmaktadır. Ayrıca aşırı hava/iklim olayları veya yavaş başlangıçlı olaylar yerinden edilmenin artmasına, gıda zincirlerinin bozulmasına, kaynakların tehdit edilmesine yol açabilir ve çatışma için artan streslere neden olabilir.

IPCC'nin 2023 tarihli son değerlendirme raporunda (IPCC, 2023, s. 15) ise yine göç, artan eşitsizlik ve kentleşme gibi sosyo-ekonomik kalkınma eğilimleri nedeniyle gelecekte iklimsel tehlikelere maruz kalma durumunun küresel olarak artış göstereceği ifade edilmektedir. Rapora göre hem gayri resmi ve hızla büyüyen küçük yerleşimlerde hem de kırsal alanlarda iklime duyarlı geçim kaynaklarına yüksek bağımlılık nedeniyle insani hassasiyet/savunmasızlık artacaktır. Ekosistemlerin hassasiyeti, geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki sürdürülemez tüketim ve üretim kalıplarından, artan demografik baskılardan ve toprak, okyanus ve suyun sürekli sürdürülemez kullanımı ve yönetiminden güçlü bir şekilde etkilenecektir. Ekosistemlerin ve bunların hizmetlerinin kaybı, dünya genelinde insanlar üzerinde, özellikle de temel ihtiyaçlarını karşılamak için

ekosistemlere doğrudan bağımlı olan yerli halklar ve yerel topluluklar üzerinde kademeli ve uzun vadeli etkiler ortaya çıkaracaktır.

IPCC raporlarından da anlaşıldığı gibi göç olgusu iklime duyarlılık üzerinden giderek artan bir şekilde etkisini sürdürerek devam edecek boyutlardadır. Zaten Cancun’da gerçekleştirilen BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 16. Taraflar Konferansı (COP16)’nda da iklim değişikliği ile bağlantılı olan nüfus hareketleri bu doğrultuda bir tanımlamaya konu olmuştur. Bu hareketler yerinden olmaya bağlı zorla yer değiştirme, göç ve planlı yeniden yerleşimler şeklinde ifade edilmiştir (UNFCCC, 2010).

Böyle bir tanımsal girişim, göç bağlamında iklim etkilerinin doğasının netleştirilmesine de olanak tanımaktadır. Ottawa Üniversitesi’nden Robert McLeman, zorunlu göçün itici güçlerini ‘iklimsel olaylar’ ve ‘iklimsel süreçler’ olmak üzere iki ayrı gruba ayırmaktadır (IOM, 2008, s. 17).

2.2.1. İklimsel olaylar(Hızlı ve ani gelişen)

Ani gelişen olaylara bağlı göçler dünyanın her bölgesinde, ister gelişmiş isterse az gelişmiş ülkeler olsun, ciddi tehditler oluşturmakta ve giderek daha yaygın hale gelmektedir. Jeofiziksel afetlerdekine (depremler, volkanik patlamalar gibi) benzer biçimde, ani gelişen aşırı hava olayları (şiddetli fırtınalar, taşkınlar gibi) ile ortaya çıkan zorunlu kitlesel yer değiştirmeler de tipik olarak geçici niteliktedir. Ağustos ve Eylül 2005’te ABD’nin Körfez kıyılarını vuran Katrina ve Rita Kasırgaları yaklaşık 2 milyon insanı evsiz bırakmış ve insanların geçici olarak yer değiştirmesine sebep olmuştur (IOM, 2008, s. 18). 2010 Haiti depreminden sonra, aynı bölgedeki orman yangınları ve kasırgalar, büyük yerinden edilmelere yol açmıştır.

Ancak ani gelişen olaylar, yalnızca geçici yerinden edilmelere yol açmakla kalmaz, aynı zamanda birbirini takip eden afetler ve yoğun iklimsel değişiklikler nedeniyle kalıcı göçlere de neden olabilir. Bu tür durumlar, afetlerin şiddeti, sıklığı ve sürekli hale gelmesiyle, yerinden edilen kişilerin geri dönüş imkânlarını ortadan kaldırır ve göç, daha uzun süreli veya kalıcı bir çözüm haline gelir. Örneğin, 2019 yılında Mozambik’te yaşanan Idai Tropik Siklonu, bu tür bir dönüşümü net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Mozambik, bu tropik siklonun yol açtığı büyük yıkım nedeniyle, özellikle kıyı bölgelerinde büyük bir yerinden edilme dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır (Podesta, 2019).

2.2.2. İklimsel süreçler(Yavaş ve kademeli gelişen)

İklim süreçleri, iklim koşullarındaki uzun vadeli ve zamana bağlı değişimlerle ilişkilidir. Bunlar deniz seviyesinin yükselmesi, tarım arazilerinin tuzlanması, çölleşme, biyoçeşitliliğin kaybı, artan su kıtlığı ve gıda güvensizliği gibi yavaş başlayan değişikliklerdir. Yavaş ve kademeli gerçekleşen bu olaylar

toplu olarak geçim kaynaklarını aşındırmakta ve belirli bölgelerde zamanla yaşam ve geçinme koşulları üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır.

İklim değişikliği nedeniyle deniz seviyelerinin yükselmesi, özellikle düşük rakımlı kıyı bölgelerinde yaşayan toplulukları tehdit etmektedir. Bu bölgelerdeki insanlar, yerinden edilmekte ya da diğer bölgelere göç etmeye zorlanmaktadır. Örneğin, Maldivler gibi ada devletlerinde deniz seviyesi yükselmesi nedeniyle yerinden edilme riski büyümektedir (Oğan ve Emekli, 2022, s. 426).

Bir diğer örnek olan Nil Deltası dünyanın en yoğun nüfuslu bölgelerinden biridir ve deniz seviyesinin yükselmesine karşı son derece savunmasızdır. Aynı şekilde Bangladeş'in beşte birinden fazlası, deniz seviyesinde 1 m'lik bir artışla su altında kalabilir, bu da yüzyılın sonuna kadar olası bir durumdur (Stern, 2006, s. VII-VIII). Özellikle tarıma dayalı yaşam biçimlerinin hâkim olduğu bölgelerde de kuraklık ve su kaynaklarının tükenmesi gibi sorunlar, geçim kaynaklarını kaybetmeye yol açarak insanların göç etmelerine neden olabilir. Nitekim Sahra Altı Afrika gibi bölgelerde kuraklık, büyük bir yerinden edilme sebebi olmuştur.

Kanıtlar, hızlı başlangıçlı olayların kısa vadeli yer değiştirmeye ve ardından kaynak alanlara geri dönüşe neden olma olasılığının daha yüksek olduğunu, yavaş başlangıçlı olayların ise kalıcı göçe neden olma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Sherbinin, 2020). Yani iklim koşulları bir bireyin veya topluluğun göç etme kararını yönlendiren çeşitli faktörlerden biri olarak mevcuttur.

İklim değişikliği kaynaklı göçle ilgili mevcut literatür tartışmalı konularla doludur, ancak belki de hiçbiri iklim değişikliğiyle ilgili sorunlara yanıt olarak evlerinden taşınmak zorunda kalanların nasıl etiketlenmesi veya kavramsallaştırılması gerektiği sorusu kadar tartışmalı değildir.

2.3. İklim Mülteciliği: Çevresel Değişim ve Zorunlu Göç

'Çevresel mülteciler' ve 'iklim mültecileri' terimleri zaman zaman neredeyse birbirinin yerine kullanılsa da bir terimin diğerine göre uygunluğu hakkında birleşik bir görüş yoktur (Luetz & Merson, 2020, s. 4). 'Çevre mültecisi' terimi uluslararası hukukta yasal veya resmi olarak tanınmamaktadır. Ancak, 'çevre mültecileri' terimini ilk olarak Lester Brown vd. (1976, s. 39) ortaya atmıştır ve bunu "çevrelerindeki değişiklikler nedeniyle evlerini terk etmek zorunda kalan, refahlarını ve geçim kaynaklarını tehlikeye atan kişiler" olarak tanımlamıştır.

1985 yılında Essam El- Hinnawi tarafından hazırlanan BM Çevre Programı (*United Nations Environment Programme -UNEP*)'nin raporunda (s. 4) ise çevresel mülteciler "yerinden edilen tüm insanlar, kendilerini zarardan

korumak ve/veya daha iyi bir yaşam kalitesine ulaşmak için kendi yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalan (veya gönüllü olarak ayrılan)” kişiler olarak tanımlanmıştır. El-Hinnawi’nin bu makalesi ile terimin kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır.

El-Hinnawi’nin makalesi, iklim ve çevre mülteciliği konusuna dikkat çekmekle kalmayıp, aynı zamanda iki önemli tartışmayı gündeme getirmesi bakımından da dikkat çekicidir. İlk olarak, makale iklim ve çevre mültecileri için resmi bir tanım önerirken, ikinci olarak çevresel yerinden edilmenin çeşitliliğine dikkat çekerek, çevresel faktörlerle motive olmuş göçmen tipolojileri geliştirmeye yönelik yaklaşımlar için bir başlangıç noktası sunmuştur. Bu tartışmaların ardından, çevre ve iklim mültecileri üzerine yapılan kavramsal analizlerle desteklenen, iklim ve çevre göçmeni kategorilerini ele alan literatür hızla genişlemiştir.

Örneğin ‘iklim değişikliği mültecileri’ (Docherty & Giannini, 2009, s. 361), ‘mülteciler’ (Hansen, 2008, s. 2), ‘çevresel mülteciler’ (Ehrlich & Ehrlich, 2013, s. 4), ‘çevresel ve iklim değişikliği mültecileri’ (Dupont & Pearman, 2006, s. 55), ‘yerinden edilmiş kişiler’ (Westing, 1992, s. 201), ‘iklim mültecileri’ (McAdam, 2012, s. 186), ‘çevresel olarak yerinden edilmiş kişiler’ (Lopez, 2007: 389), ‘iklim göçmenleri’ (Gibb & Ford, 2012, s. 2), ‘zorunlu göçmenler’ (Brown, 2007, s. 8), ‘iklim değişikliği göçmenleri’ (Shamsuddoha & Chowdhury, 2010, s. 7), ‘eko-göçmenler’ (Wood, 2001, s. 43), ‘iklim değişikliği nedeniyle yerinden edilmiş kişiler’ (McAdam, 2011, s. 18) şeklindeki kavramsallaştırmalar bu doğrultudaki çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır.

İklim mültecisi kavramı, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar tarafından da yaygın olarak kullanılmakla birlikte, henüz hukuki bir statüye kavuşmamıştır. Bugüne kadar, Uluslararası Mülteci Hukuku mültecilerin özellikle 1951 BM Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi’nde ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü’nün mevcut hâlinde savaştan, etnik temizlikten veya politik baskılardan kaçan kişiler olarak tanımlanmasına odaklanmıştır. Ancak, iklim değişikliği ve çevresel bozulma nedeniyle yerinden edilen kişiler, mevcut uluslararası hukukun kapsamına girmemektedir.

UNHCR, iklim değişikliği nedeniyle göç eden insanları ‘iklim mültecisi’ olarak tanımlasa da bu insanlar yasal olarak mülteci statüsüne girememektedir. Yani özel olarak yasal statüleri hâlâ netleşmemiştir. Çünkü 1951 Sözleşmesi 1. Maddede ‘mülteci’ teriminin tek bir tanımını onaylar. Bu tanımın vurgusu, kişilerin siyasi veya diğer zulüm biçimlerinden korunmasıdır. Sözleşmeye (UNHCR, 1951, s. 14) göre “mülteci, ırkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal gruba

üyeliği veya siyasi görüşü nedeniyle zulüm görme korkusu nedeniyle menşe ülkesine dönemeyen veya dönmek istemeyen kişi”dir.

1951 Mülteci Sözleşmesi’nde geçen mülteci tanımı, iklim değişikliği ile ilgili nedenlerden dolayı yerlerinden edilmiş kişiler için geçerli değildir; çünkü yer değiştirmeye zorlayan çevresel bozulma, Mülteci Sözleşmesi’nde kullanıldığı şekliyle ‘zulüm’ olarak kabul edilmemektedir. Ayrıca, zulüm olarak kabul edilmeyen bu zorlayıcı nedenler, sözleşmede belirtilen gerekçelerle de ilişkilendirilememektedir. Örneğin (Ilık Bilben, 2019, ss. 339-346), her yıl nehir kıyısındaki erozyon nedeniyle evsiz kalan yaklaşık 200 bin Bangladeşli’nin, başka bir ülkeye yerleşme taleplerinin hukuki başvurularında red kararı alacakları ve temyiz edemeyecekleri anlamına gelmektedir. Benzer şekilde, son yıllarda nüfuslarının en az %10’u göç eden Kiribati, Nauru ve Tuvalu gibi Pasifik’teki küçük ada devletlerinin sakinleri, deniz seviyesindeki yükselişe bağlı olarak giderek kötüleşen çevresel koşullar altında sıkışmış durumdadır. Ancak, bu bireyler de göç ettikleri ülkelerde mülteci olarak kabul edilmemişlerdir/edilmeyeceklerdir.

3. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır. Bilimsel yönüyle doküman incelenmesi ile amaçlanan, konu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesidir. Nitekim doküman analizi, yazılı belgelerin içeriklerinin titizlikle ve sistematik olarak toplanıp incelenmesi ve analiz edilmesine yönelik bir araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Elektronik materyallerin analiz edilmesi sürecini de kapsayan bu yöntem, belirli bir konu veya amaca yönelik bilgi elde edilmesini sağlamaktadır.

İklim değişikliği, göç ve mültecilik gibi konularla ilgili çok sayıda rapor, makale, politika belgesi, hükümet açıklamaları ve uluslararası örgütlerin yayınları mevcuttur. Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi de bu türden belgeler ile bir anlam ortaya çıkarmaya, anlayış geliştirmeye ve araştırma sorunuyla ilgili içgörüler keşfetmeye yardımcı olmaktadır (Bowen, 2009).

Doküman analizi sıklıkla diğer yöntemleri tamamlamak için kullanılsa da bazı çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da tek araştırma yöntemi olarak tercih edilmiştir. Böylece önceden var olan belgeleri kullanarak en iyi veri kaynağına erişim sağlanmaya çalışılmıştır (Morgan, 2022). Nitekim küresel göç dinamiklerinde iklim mülteciliği konusunu ele alırken de literatürdeki geçmiş çalışmalar, uluslararası sözleşmeler, raporlar ve araştırmalar gibi belgeler geçmişteki eğilimleri ve mevcut durumu anlamak için çok önemlidir. Doküman analizi, bu belgelerdeki değişim ve sürekliliği ortaya koyarak konunun evrimini inceleme fırsatı vermektedir. Bu yöntem, iklim mülteciliği gibi karmaşık ve çok

boyutlu bir konuyu anlamak için gerekli olan bağlamsal, politik ve sosyal detayları ortaya çıkarmada etkili olabilir.

Belgeler, bu konudaki argümanları, politikaları, söylemleri ve toplumsal tepkileri inceleyerek, iklim mülteciliğinin farklı yönlerini aydınlatılabilir. Özellikle küresel ölçekte iklim değişikliğinin etkilerine dair raporlar ve analizler, nesnel bulgular içermektedir. Bu tür belgeleri incelemek, iklim mülteciliği konusundaki tezlerin genel geçer doğruluğunu test etmeye yardımcı olmaktadır. Nitekim bu süreç, yalnızca analizin derinliğini artırmakla kalmamakta, aynı zamanda araştırma konusunun genel anlayışını da zenginleştirmektedir (Williams, 2024).

İklim mülteciliği, aynı zamanda hukuki ve politik bir mesele olduğu için, bu alandaki uluslararası sözleşmeler, protokoller ve devletler arası anlaşmalar da önemlidir. Doküman analizi, iklim mülteciliğiyle ilgili hukuki düzenlemeleri inceleyerek, bu mültecilerin hakları ve devletlerin yükümlülükleri üzerine derinlemesine bir anlayış geliştirilmesi hakkında yorum yapabilmek için verilerin kapsamlı bir şekilde incelenmesini sağladığı için bu çalışmada yöntem olarak kullanılmıştır.

Çalışmada IPCC, UN, UNDP (United Nations Development Programme), UNFCCC (United Nations Framework Convention on Climate Change), UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees), IOM, WB gibi uluslararası kuruluşların, sözleşmelerin ya da raporların hem basılı hem de elektronik materyalleri analiz için gereken nicel veri kaynakları olarak kullanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. İklim Değişikliği ve Çevresel Faktörlerin Göç Hareketlerine Yansıması: Eğilimler, Gelecek Öngörüler ve Karşılaşılan Engeller

İklim değişikliği, göç üzerinde doğrudan etkili olabileceği gibi, bireylerin göç kararı almasında sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlerin etkisini artıran dolaylı bir faktör de olabilir. Bu dolaylı etki, göç dinamikleri üzerinde bir çoğaltan etkisi yaratabilir. Bugün birçok insan, daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak ve kendilerini güvende hissettikleri yerlerde yaşamak için göç etmeyi bir gelecek planı olarak görmektedir. Bu kararlar, genellikle işsizlik ve geçim sıkıntısı gibi ekonomik sebeplerden ya da eğitim, sağlık ve kültürel hizmetlere erişim eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Kaynak yetersizlikleri, zamanla din, dil ve ırk gibi toplumsal farklılıkların çatışma unsurları haline gelmesine yol açarak göçü daha da tetikleyen bir motivasyon kaynağı oluşturabilir (Balaban, Özgür, &

Sakar, 2021, s. 48).

Göç eden nüfus, özellikle sınırlı kaynaklara sahip olan bölgelerde yerleştğinde yerel halkla gerilim meydana gelmektedir. Su ve tarım arazisi gibi sınırlı kaynaklar üzerindeki rekabet, şiddetli çatışmalara ve toplumsal huzursuzluklara yol açmaktadır. Dahası ‘göçün gelişigüzel veya plansız olması, toplumsal olarak katlanılmak zorunda kalınan yükleri artırmakta; sosyal, ekonomik ve çevresel’ sorunları beraberinde getirmektedir (Çakır Sümer, 2024, s. 302).

İklim değişikliği ve doğal afetler nedeniyle yerinden edilme (göç) olayları dünya genelinde giderek daha büyük bir soruna dönüşmektedir. Özellikle su kıtlığı, kuraklık, aşırı sıcaklıklar ve deniz seviyesi yükselmesi gibi etkiler, tarım yapan toplulukları zor durumda bırakmakta ve bu kişileri göç etmeye zorlamaktadır.

Göç genellikle olumsuz çevre koşullarında gelir akışlarını çeşitlendirmek ve geçim kaynaklarını güvence altına almak için yapılmaktadır. Örnek olarak ele alınan üç temel savunmasız ekolojik bölgenin analizinden elde edilen sonuçlar şu şekildedir (Foresight, 2011, s. 12-13):

- Kenya’da 2004 ve 2005 yılları arasında yapılan bir vaka çalışması, göçün, zayıf toprak kalitesi ve azalan tarımsal verim yaşayan haneler için önemli bir gelir çeşitlendirme biçimi olduğunu bulmuştur.

- 1970’lerde Burkina Faso’da kuraklığa karşı yaygın ve erken tepkinin, gelirleri çeşitlendirmek için kısa vadeli, kırsaldan kırsala göç etmek olduğu görülmüştür.

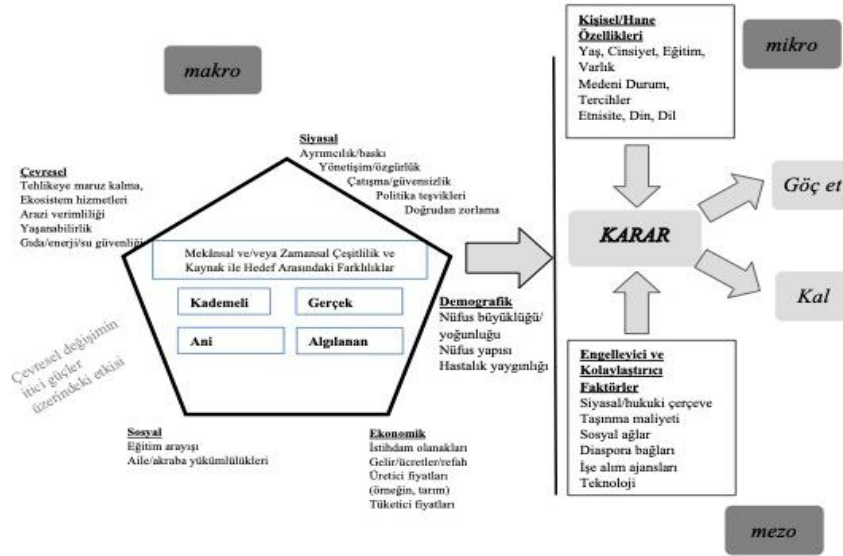
- 1996 ve 2001 yılları arasında Etiyopya yaylalarında yapılan bir çalışma, göçün kuraklık ile başa çıkmanın temel stratejisi olduğunu bulmuştur.

- Vietnam’dan elde edilen kanıtlar, sel baskınlarının mahsulleri yok edip geçim stresine neden olabileceği ve bunun da doğrudan göçe neden olduğu şeklindedir.

Örneklere bakıldığında iklim değişikliğinin, özellikle yavaş başlayan çevresel değişikliklerin (örneğin, kuraklık, deniz seviyesinin yükselmesi, uzun vadeli su kıtlığı gibi) yerinden edilmeyi ve göç hareketliliğini artırdığını söylemek mümkündür. Ancak bu tür hareketliliğin sadece çevresel faktörlerle açıklanması, olayı basite indirgemek olur. Gerçekten de iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan nüfus hareketleri genellikle çok faktörlü bir dinamiği yansıtmaktadır.

Bu kapsamda önemli bir çalışma olan Foresight raporuna (2011, s. 33) göre, göç etme kararı beş geniş ‘itici güç’ kategorisinden etkilenir. Bunlar Şekil 1’de yer alan beşgenin köşelerinde belirtilmiş olan *siyasal* (ayrımcılık/baskı, yönetim/özgürlük, çatışma/güvensizlik, politika teşvikler, doğrudan zorlama),

sosyal (eğitim arayışı, aile/akraba yükümlülükleri), *çevresel* (tehlikeye maruz kalma, ekosistem hizmetleri, arazi verimliliği, yaşanabilirlik, gıda/enerji/su güvenliği) *ekonomik* (istihdam olanakları, gelir/ücretler/refah, üretici fiyatları, tüketici fiyatları) ve *demografik* (nüfus büyüklüğü/yoğunluğu, nüfus yapısı, hastalık yaygınlığı) etmenlerdir. Bu çerçeve, göçün dünyanın çoğu yerinde bu itici güçler sonucunda zaten gerçekleştiğini kabul etmektedir.

Şekil 3: Göç Kararı Almada Çevresel Etkenler

Kaynak: (Foresight, 2011: 12).⁵

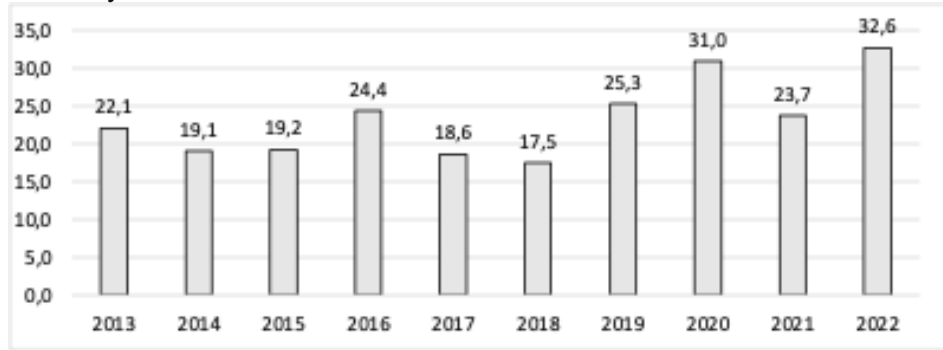
Rapora göre küresel çevresel değişim göçün itici güçlerini etkiler. Yani rapor çevresel (iklimsel faktörler dahil) faktörlerin zaman zaman nüfus hareketleri üzerinde doğrudan etkileri olabileceğini, ancak ara etkenler olan ekonomik, sosyal, demografik ve politik etkenler aracılığıyla işleme olasılığının daha yüksek olduğunu öne sürmektedir (bkz. Şekil 3).

Foresight projesinin önemli bir katkısı, çevresel faktörlerin nadiren izole bir şekilde hareket ettiğini, bunun yerine *makro* (çevresel, sosyal, siyasi, ekonomik ve demografik unsurlar), engelleyici ve kolaylaştırıcı faktörler olarak *mezo* (Siyasal/hukuki çerçeve, taşınma maliyeti, sosyal ağlar, diaspora bağları, iş

⁵ Şekil yazar tarafından Türkçe olarak yeniden hazırlanmıştır.

alım ajansları, teknoloji) ve kişisel ve hanehalkı özellikleri olarak *mikro* (yaş, cinsiyet, eğitim, varlık, medeni durum, tercihler, etnisite, din, dil) düzeydeki etkenlerin daha geniş bir takımıyıldızının parçası olarak var olduğunu vurgulamaktır.

Bu etkenler arasındaki etkileşimlerin kapsamı ve karmaşıklığı, çevresel faktörlerin tek etken olduğu kişileri yani ‘çevresel göçmenler’i ayırt etmenin de nadiren mümkün olacağı anlamına gelmektedir. Ancak çevresel değişimin göç üzerindeki etkisi gelecekte artacaktır. İklim modelleri de bu tür olayların 2030 ve 2060’tan sonra bazı bölgelerde görülme olasılığının daha yüksek olduğunu öngörmektedir (Foresight, 2011, s. 129). Çevresel değişim ayrıca nüfusun doğal tehlikelere maruz kalmasını da değiştirecektir ve göç, birçok durumda buna verilen tek yanıt niteliğindedir. Aşağıdaki şekilde yıllar itibarıyla önemli bir çevresel değişim durumu olan afetler nedeniyle ülke içinde yerinden edilenlerin oranları yer almaktadır.

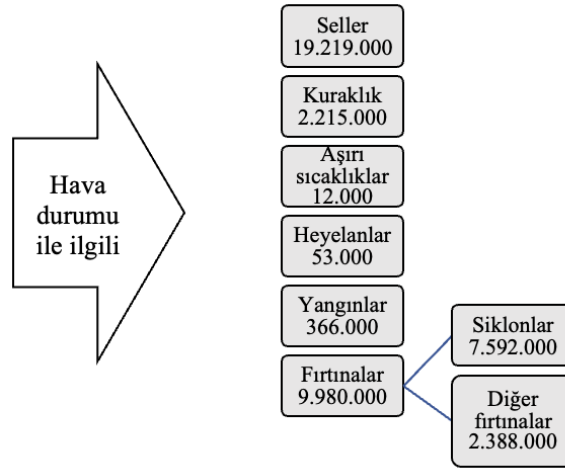
Şekil 4: Afetler Nedeniyle Ülke İçinde Yerinden Edilenlerin Sayısı

Kaynak: (IDMC, 2023, s. 9)

Şekil 4 verilerine göre 2022 yılında 32.6 milyon insan yerinden edilmiştir. Yani 2022’deki afet yer değiştirmeleri, son 10 yılın yıllık ortalamasından %41 daha yüksektir. Afet nedeniyle yerinden edilenlerin %98’i sel, fırtına ve kuraklık gibi hava durumuyla bağlantılı olaylar sonucu göç etmek zorunda kalmıştır. Verilere göre 10 afet yerinden edilmesinin 6’sı sel nedeniyle tetiklenmiş ve 2016’dan bu yana ilk kez fırtınalar yerinden edilme sebepleri içinde geride kalmıştır (IDMC, 2023, s. 9). Bu durum, iklim değişikliğinin hava olaylarını daha yoğun ve sık hale getirdiğini, sel ve suyla ilişkili afetlerin daha sık görülmeye başlandığını göstermektedir. Şekil, afet yer değiştirmeleri ve bu

afetlerin sebeplerinin insan hareketlerinin ve göçlerin iklim değişikliği ile nasıl şekillendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

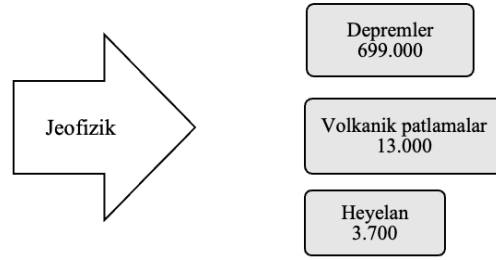
1970'lerden bu yana, iklim değişikliği ve doğal afetlerin etkisiyle yerinden edilme oranlarının önemli ölçüde arttığı gözlemlenmiştir. Yapılan araştırmalar ve veriler, afet kaynaklı yerinden edilme hareketlerinin özellikle hava durumu ile ilgili (iklimsel) ve jeofiziksel tehlikeler tarafından ciddi şekilde etkilendiğini göstermektedir. 2022 verilerine göre hava durumuyla ilgili olaylar nedeniyle 31.845.000 kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Bunun kendi içinde olaylara göre dağılımı şu şekildedir (IDMC, 2023, s. 10):

Bu veriler hava durumu kaynaklı afetler içinde özellikle sel ve fırtına kaynaklı olayların yerinden edilme sebepleri arasında başı çektiğini göstermektedir.

Jeofiziksel olaylar⁶ nedeniyle ise 16.000 kişinin yer değiştirmek zorunda kaldığı görülmektedir. Bunun kendi içinde olaylara göre dağılımı şu şekildedir:

⁶ Depremler ve volkanik patlamalar tsunamileri de içerebilir.

Depremler, jeofiziksel olaylar arasında en yaygın ve büyük etkiye sahip olan olaylardır. Volkanik patlamalar ve heyelanlar jeofiziksel olaylar arasında daha az yaygın olmasına rağmen, bazen büyük göçlere yol açabilmektedirler.

Afet kaynaklı zorunlu yer değiştirme durumuna ülkeler temelinde bakıldığında 2022 yılı verilerine göre en yüksek rakamları bildiren beş ülkenin sırasıyla; Pakistan (8.168.000), Filipinler (5.445.000), Çin (3.632.000), Hindistan (2.507.000) ve Nijerya (2.437.000) olduğu görülmektedir (IDMC, 2023, s. 10). Yani Asya hem doğal afetler hem de iklim değişikliğine bağlı uzun vadeli çevresel değişiklikler bakımından en kırılgan bölgelerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Afrika Asya'dan sonra diğer en kırılgan bölge olarak dikkat çekmektedir. Kuzey Afrika'da su mevcudiyetindeki değişiklikler, iç iklim göçünün başlıca itici gücü haline gelmeye adaydır. Bu değişiklikler, özellikle su kıtlığının arttığı kıyı ve iç bölgelerde yaşayan insanları zorunlu göç etmeye itecektir. Bölgedeki su stresinin yoğun olduğu yerlerde, su kaynaklarının azalması, tarım arazilerinin verimsizleşmesi ve içme suyu kaynaklarının tükenmesi, göç hareketlerini tetikleyecek önemli faktörler arasında yer alacaktır. Özellikle Tunus'un kuzeydoğu kıyısı, Cezayir'in kuzeybatı kıyısı, batı ve güney Fas gibi bölgeler, su kaynaklarının hızla tükenmesiyle en fazla etkilenecek alanlar arasında yer almaktadır. Bu yerler, zaten su stresi altında olan ve iklim değişikliği nedeniyle su kaynakları giderek azalan bölgeler olup, kıyı bölgelerinde yaşayan nüfusun göç etme ihtimali artacaktır. Ayrıca, merkezi Atlas eteklerindeki bölgeler de su sıkıntısı çeken ve daha az suya sahip olan yerleşim alanları olarak öne çıkmaktadır (World Bank Group, 2021). Bu durum, bölgedeki göç dinamiklerini önemli ölçüde etkileyecek ve nüfus artışını yavaşlatacaktır. Su kaynaklarının azalması, bu bölgelerdeki tarımsal üretimi ve yaşam koşullarını zorlaştırarak, insanlar için başka bölgelere göç etme ihtiyacı doğuracaktır. Bu bağlamda, su kıtlığının arttığı bölgelerde iklim göçü, Kuzey Afrika'da önemli bir sosyal ve ekonomik sorun haline gelecektir. Daha önce de değinildiği gibi Mısır'da, İskenderiye de dahil olmak üzere Nil Deltası'nın doğu ve batı kısımları hem su

mevcudiyetinin azalması hem de deniz seviyesinin yükselmesi nedeniyle göçün sıcak noktaları haline gelebilir.

Güney Afrika'da ise Mart 2019'da gerçekleşen İdai Siklonu, Mozambik, Zimbabve ve Malavi'yi etkilemiş ve bu tropikal fırtına çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Kasırga sonrası meydana gelen seller, toprak kaymaları ve şiddetli fırtınalar nedeniyle, yüzbinlerce kişinin yerlerinden olduğu, Güney Afrika'da yaklaşık 1.7 milyon kişinin zorlayıcı koşullardan etkilendiği belirtilmiştir (BBC, 2019). İdai Siklonu, tropikal fırtınaların iklim değişikliği bağlamında daha sık ve şiddetli hale gelmesinin bir örneğidir ve bu tür büyük çaplı afetler, iklimsel değişimle birlikte daha fazla yerinden edilme ve göç yaşanabileceğini göstermiştir.

Myers ve Kent (1995) tarafından üretilen ve Myers (2002, s. 611) tarafından güncellenen 'çevresel göç' ün en yaygın olarak alıntılanan tahmini, bu yöntemi kullanarak 2050 yılına kadar Bangladeş'te deniz seviyesinin yükselmesi riski altında olan toplam insan sayısının 26 milyon, Mısır'da 12 milyon, Çin'de 73 milyon, Hindistan'da 20 milyon ve küçük ada devletleri de dahil olmak üzere diğer yerlerde 31 milyon olabileceğini ve toplamda 162 milyona ulaşabileceğini ileri sürmektedir. Aynı zamanda 50 milyon insanın da artan kuraklıklar ve diğer iklim bozulmaları nedeniyle ciddi risk altında olacağını ileri sürmektedir. Yani iklimsel olaylara bağlı yer değiştirmelerin oranı oldukça yüksektir.

Dünya Bankası'nın 2021 yılında güncellenmiş Groundswell raporu (Clement vd., 2021, s. XXII), göçün giderek daha güçlü bir itici gücü olan iklim değişikliğinin, 2050 yılına kadar dünyanın altı bölgesinde 216 milyon insanı kendi ülkeleri içinde hareket etmeye zorlayabileceğini ortaya koymaktadır. Rapora göre 2050 yılına gelindiğinde Sahraaltı Afrika'da 85.7 milyon, Doğu Asya ve Pasifik'te 48.4 milyon, Güney Asya'da 40.5 milyon, Kuzey Afrika'da 19.3 milyon, Latin Amerika'da 17.1 milyon, Doğu Avrupa ve Orta Asya'da 5.1 milyon kadar iç iklim göçmeni görülebilir. Bu süreç 2050 yılı itibarıyla dünyadaki her 45 kişiden birinin yerinden edilmesiyle sonuçlanabilir.

İklimsel olaylara bağlı yer değiştirme sürecine yönelik bu verilere ve tahminlere rağmen iklim değişikliği kaynaklı yerinden edilme hareketliliğinin tam olarak tespit edilmesi ve sayılarının doğru bir şekilde kaydedilmesi karmaşık ve çok boyutlu bir sorun olmaya devam etmektedir. Gönüllü ve zorunlu göçler arasındaki belirsizlik, kısa ve uzun vadeli yerinden edilme süreçlerinin karışıklığı ve hukuki boşluklar gibi etkenler, doğru veriler toplamak için önemli engeller oluşturmaktadır.

Nitekim iklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen göç hareketlerine yönelik politikalar ve çevresel faktörlerle bağlantılı olarak hareket eden kişilere nasıl davranılması gerektiği ile ilgili konular hem ulusal hem uluslararası düzeyde

değerlendirilmelidir. Bu durum, iklim değişikliğinin etkilerine karşı savunmasız durumda olanlara sağlanması gereken olası koruma, güçlendirme ve baş etme mekanizmalarının sorumluluğunun hükümetler ve uluslararası toplum düzeyinde nasıl paylaştırılacağı sorununu da beraberinde getirmektedir. Ayrıca uluslararası hukukun bu yeni gerçekliğe ayak uydurması gerektiğini de ortaya koymaktadır.

4.2. İklim Mültecileri ve Göçe Yönelik Uluslararası Hukuk: Mevcut Düzenlemeler ve Yeni Yaklaşımlar

Göç ve mültecilerle ilgili uluslararası hukuk ve yönetim çerçevesi, tarihsel olarak insani krizlere ve savaşlara verilen yanıtlarla gelişmiş bir alandır. Bu çerçeve, devletlerin egemenlik hakları, insan hakları ve insani yardım gibi temel ilkeler arasında denge kurmayı amaçlamaktadır. Uluslararası göç ve mültecilerle ilgili hukukun ilk temelleri, BM bünyesinde yapılan 1951 tarihli *BM Mülteci Sözleşmesi* ve 1967 tarihli *Protokol* ile atılmıştır.

BM, özellikle mülteciler ve göçmenlerle ilgili en önemli uluslararası kurumlardan biridir. UNHCR ise BM'nin mültecilere yönelik özel ajansıdır ve mültecilerin korunmasını ve ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlar. UNHCR tarafından paylaşılan mülteci istatistiklerine göre küresel mülteci nüfusu, 2023 sonuna göre %1 artışla 2024 ortasına kadar 43,7 milyona ulaşmıştır. Bu, 2023 sonuna kıyasla %5 veya 5,3 milyonluk bir artışı temsil etmektedir.

İklim değişikliğinin göçe ilişkisi, BM gibi uluslararası organizasyonlar tarafından 1990'lardan sonra tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle 1990'larda yapılan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio Konferansı) ve İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi gibi anlaşmalar, çevresel değişimlerin insanların hareketliliği üzerindeki etkilerini araştırma ihtiyacını ortaya koymuştur.

İklim değişikliğine bağlı göç ve yerinden edilme konusu, uluslararası iklim politikası çerçevesinde ilk kez ciddi bir şekilde 2010 yılında Meksika'nın Cancun kentinde yapılan COP16 İklim Konferansı'nda ele alınmıştır. Cancun'da kabul edilen Cancun Uyum Çerçevesi (Cancun Adaptation Framework), ülkeler ve toplumların iklim değişikliğinin mevcut ve gelecekteki etkilerine yanıt vermek için uyum çözümleri geliştirmeleri ve eylemler uygulamalarına yönelik bir dizi politika önerisi içermektedir (UNFCCC, 2011).

Çerçevenin 14(f) maddesi özellikle göçü ve yerinden edilme gibi insani sorunları iklim değişikliği ile ilişkilendiren bir düzenleme getirmiştir. Madde 14(f), iklim değişikliğinin üç ana insan hareketliliği biçimine yol açabileceğini belirtmiştir: İlki *yerinden edilme (displacement)* olarak ifade edilen ve zorunlu göçe vurgu yapan, ikincisi *göç (migration)* olarak ifade edilen ve insanların gönüllü olarak gerçekleştirdiği harekete vurgu yapan ve üçüncüsü ise *planlı yer değiştirme (planned relocation)* olarak ifade edilen ve kamu müdahalesi ile

gerçekleşen hareketlere vurgu yapan yer değiştirme süreçleridir (IOM, 2011, s. 2). Bu düzenleme, iklim değişikliğinin etkilerini göz önünde bulundurarak, farklı göç biçimlerinin anlaşılmasını ve bunlara yönelik daha kapsamlı ve etkili politikaların geliştirilmesini teşvik etmektedir. Ayrıca, her bir insan hareketliliği biçiminin ulusal ve uluslararası hukuki düzeyde nasıl ele alınması gerektiği konusunda bir çerçeve sunmaktadır.

Cancun Uyum Sözleşmesi'nin çizdiği çerçeve doğrultusunda 2012 yılında iklim politikası ve göç ile bağlantılı önemli bir gelişme olan Nansen İnisiyatifi başlatılmıştır. Nansen İnisiyatifi'nin genel hedefi, iklim değişikliğiyle bağlantılı olanlar da dahil olmak üzere doğal afetler nedeniyle meydana gelen afetler bağlamında sınırlar boyunca yerinden edilmiş kişileri korumak için devletler arasında temel ilkeler ve unsurlar konusunda fikir birliği oluşturmaktır (IOM, 2012).

Afet Yerinden Edilme Platformu (The Platform on Disaster Displacement - PDD) ise Nansen İnisiyatifi tarafından 2012 yılında başlatılan çalışmaları takip etmeyi ve sürdürmeyi amaçlayan onun devamı niteliğinde bir girişimdir. Yerinden edilmeyi daha iyi önlemek ve buna hazırlanmak ve insanların kendi ülkelerinde veya sınır ötesinde sığınma bulmaya zorlandığı durumlara yanıt verme süreçlerine odaklanmıştır (PDD, 2015). PDD, politika yapıcılar, uygulayıcılar ve araştırmacılar arasında ortaklıklar kuran, diyalog, bilgi paylaşımı ve politika geliştirme için çok paydaşlı bir forum oluşturmıştır.

İklim değişikliğinin etkileri dünya genelinde daha belirgin hale gelirken, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki kayıp ve zararın tazmini, bu ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini etkileyen bir konu olarak gündeme gelmiştir. Bunun üzerine, COP19'da Varşova Uluslararası İklim Değişikliği Etkileriyle İlgili Kayıp ve Zarar Mekanizması (*Warsaw International Mechanism for Loss and Damage associated with Climate Change Impacts*) kurulmuştur.

Bu mekanizma kapsamında (UNFCCC, 2013); iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı, özellikle zarar görme riski yüksek olan gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan kayıpları telafi etmek amaçlanmıştır. Mekanizmanın fonksiyonları arasında özellikle göç hareketleri ve iklim değişikliğinin insan hareketliliği üzerindeki etkileri de bir başlık olarak ele alınmaktadır. İklim değişikliğinin yarattığı ani ya da yavaş gelişen etkiler, göçün nedenleri arasında yer alırken, bu hareketliliklerin telafisi de Kayıp ve Zarar Mekanizması'nın temel amaçları arasında sayılmaktadır. Göç, yerinden edilme ve planlı yer değiştirme gibi durumlar, gelişmekte olan ülkelerdeki iklim değişikliği etkilerine maruz kalan nüfus için önemli bir sorun olmaktadır.

2015 yılında Paris'te gerçekleştirilen COP21'in en önemli sonucu olan Paris İklim Anlaşması'nda, devletler iklim değişikliğinin etkilerini hafifletmeye

yönelik ulusal taahhütlerde bulunmuşken, aynı zamanda iklim değişikliğine bağlı yerinden edilme (Wilkinson, Kirbyshire, Mayhew, Batra, & Milan, 2016, s. 7) konusunda çeşitli stratejiler geliştirmeye yönelik çağrılarda bulunulmuştur. Bu dönemde, iklim göçmenleri ile ilgili ilk somut öneriler ve çözüm yolları ortaya konmaya başlanmıştır.

İklim değişikliğinden kaynaklanan yerinden edilme sorununu daha derinlemesine ele almak için atılmış bir diğer önemli adım 2016 yılında gerçekleştirilen COP22’de ‘Yerinden Edilme Çalışma Grubu’nun (*Task Force on Displacement*) oluşturulmasıdır. İklim değişikliğinden kaynaklanan yerinden edilme ve göç sorunlarını araştırmayı hedefleyen grubun çözüm önerileri 2018 yılında düzenlenen COP24 Konferansı’nda, ‘İklim Kaynaklı Yerinden Edilmeler Hakkında Tavsiyeler’ olarak kabul edilmiştir (UNFCCC, 2018). Tavsiyeler hem göçmenlerin korunmasını hem de iklim değişikliğinin etkileri nedeniyle yerinden edilme riskini azaltmayı hedefleyen bir dizi strateji içermektedir.

Diğer uluslararası politika çerçevesini Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Sustainable Development Goals - SDGs) oluşturmaktadır. Küresel Hedefler olarak da bilinen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH’ler), Birleşmiş Milletler tarafından 2015 yılında yoksulluğu sona erdirmek, gezegeni korumak ve 2030 yılına kadar tüm insanların barış ve refah içinde yaşamasını sağlamak için evrensel bir eylem çağrısı olarak kabul edilmiştir (UN, 2015). SKH’lerin odağında 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi çerçevesinde küresel düzeyde ekonomik, sosyal ve çevresel eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla oluşturulmuş 17 ana hedef yer almaktadır. İklim değişikliği ve göç, bu hedeflerin birkaçında doğrudan ve dolaylı bir şekilde yer almakta ve birbirleriyle güçlü bir ilişki içindedir.

İklim değişikliği, göç ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasındaki ilişki açısından bakıldığında ‘Yoksulluğun Sona Erdirilmesi’ (*No Poverty*) başlıklı SKH 1 (UNDP, 2015a) ile en kırılgan durumda olanları hedef almayı, göçmenlerin yeni yerleşim yerlerinde sosyal hizmetlere erişimi, temel kaynakları ve hizmetleri artırmayı ve çatışma ve iklimle ilgili afetlerden etkilenen toplulukları desteklemeyi içermektedir. ‘Sıfır Açlık’ (*Zero Hunger*) başlıklı SKH 2 (UNDP, 2015b) ile her türlü açlık ve yetersiz beslenmenin sona erdirilmesi ve sürdürülebilir tarımın teşvik edilmesi ile sürdürülebilir gıda sistemlerinin kurulması hedeflenmektedir. Böylece hem iklim değişikliğini hem de göçü dengeleyebilecek bir sistem oluşturulmuş olacaktır.

İklim değişikliğinin göç üzerindeki etkileri doğrudan ‘İklim Eylemi’ (*Climate Action*) başlıklı SKH 13 (UNDP, 2015c) ile bağlantılıdır. Bu hedef, en az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan küçük ada devletlerinde, kadınlara, gençlere ve yerel ve marjinal topluluklara odaklanmak da dahil olmak üzere,

iklim değişikliğiyle ilgili etkili planlama ve yönetim için kapasite artırma mekanizmalarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. İklim eylemi, ayrıca göçün nedenlerini önlemeyi ve mevcut göçmen nüfusları için sürdürülebilir çözümler sunmayı kapsamaktadır.

‘Eşitsizliklerin Azaltılması’ (*Reduced Inequalities*) başlıklı SKH 10 (UNDP, 2015d) ise göçle doğrudan ilgili temel amaçtır. İklim değişikliği, genellikle en az gelişmiş ülkelerde yaşayan insanları daha fazla etkiler. İklim mültecileri, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri derinleştirir, çünkü bu gruplar sıklıkla düşük gelirli ve altyapısı zayıf bölgelerde yaşar. Bu bağlamda, göçmenlerin sosyal haklara erişimini ve eşitsizliklerin azaltılmasını hedefleyen politikalar geliştirilmesi tavsiye edilerek 10.7 numaralı hedef ile planlı ve iyi yönetilen göç politikalarının uygulanması da dahil olmak üzere, insanların güvenli, düzenli ve sorumlu bir şekilde göç etmesini ve hareketliliğini kolaylaştırma önerilmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, iklim değişikliği ve göç arasında güçlü bir ilişki kurarak, daha adil, eşitlikçi ve dayanıklı bir küresel toplum inşa edilmesini amaçlar. Söz konusu hedeflere ulaşmak, sadece çevresel krizleri çözmekle değil, aynı zamanda iklim değişikliğinden etkilenen göçmenlerin haklarını korumakla da mümkündür. 2018 yılında imzalanan Güvenli, Düzenli ve Kurallı Göç için Küresel Mutabakat (*Global Compact for Safe, Orderly, and Regular Migration-GCM*) ise bu hedeflerin önemli bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birleşmiş Milletler himayesinde müzakere edilen Küresel Mutabakat, uluslararası göçün tüm boyutlarını kapsayan ilk hükümetler arası anlaşmadır. GCM, göç yönetimini güçlendirmek, günümüz dünyasında göçle ilişkili zorlukları ele almak ve göçün sürdürülebilir kalkınmaya katkısını kullanmak için benzeri görülmemiş bir fırsat sunmaktadır (IOM, 2018). Ayrıca Mutabakat, devletlerin egemenliklerini ve uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülüklerini destekleyen, hukuksal bağlayıcılığı olmayan ve iş birliğine dayalı bir çerçevedir.

Küresel Mutabakat (UN, 2018a, s. 5-6) kapsamında göçle ilişkili zorlukları ele almak için 23 adet hedef ortaya konulmuştur. Bu hedefleri gerçekleştirmek için yararlanılacak eylemler “insanları menşe ülkelerini terk etmeye zorlayan olumsuz etkenleri ve yapısal faktörleri en aza indirmeyi (Hedef 2), düzenli göç için yolların kullanılabilirliğini ve esnekliğini artırmayı (Hedef 5), göçteki güvenlik açıklarını belirlemeyi ve azaltmayı (Hedef 7), göçmenler için temel hizmetlere erişim sağlamayı (Hedef 15), göçmenleri ve toplumları tam katılım ve sosyal uyumu gerçekleştirmeleri için güçlendirmeyi (Hedef 16), güvenli, düzenli ve düzenli göç için uluslararası işbirliğini ve küresel ortaklıkları

güçlendirmeyi (Hedef 23)’’ öngörmektedir. Kısaca GCM, dünya genelinde göç yönetimi konusunda önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Göçün daha insancıl, düzenli ve güvenli bir şekilde gerçekleşmesi için küresel bir iş birliği zemini sunan bu mutabakat, aynı zamanda göçmenlerin haklarının korunmasını da hedeflemektedir.

Bir diğer önemli belge ise BM’nin 1951 tarihli *Mülteci Sözleşmesi* ve protokollerinin üzerine inşa edilen Mültecilere İlişkin Küresel Mutabakat (*The Global Compact for Refugees-GCR*)’tır. GCR uluslararası iş birliği olmadan mülteci durumlarına sürdürülebilir bir çözümün elde edilemeyeceğini kabul etmektedir (UNHCR, 2018). Ayrıca GCR, GCM ile aynı doğrultuda mülteci hareketliliğini, ülkeler arası dayanışmayı ve mültecilerin haklarını korumayı hedeflemektedir.

Ev sahibi ülkeler üzerindeki baskıların hafifletilmesi, mültecilerin kendi kendilerine yeterliliklerinin artırılması, üçüncü ülke çözümlerine erişimin genişletilmesi ve güvenli ve onurlu bir şekilde geri dönüş için menşe ülkelerdeki koşulların desteklenmesi GCR’nin dört temel hedefini yansıtmaktadır (UN, 2018b, s. III). Bu hedeflerden de anlaşıldığı üzere GCR, doğrudan ‘iklim mültecileri’ ifadesini kullanmamaktadır; ancak iklim değişikliğinin neden olduğu yerinden edilme ve çevresel faktörler ile mülteciliği tartışan önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

GCR dünya genelinde göç yönetimini düzenlerken bu bağlamdaki önemli bir bölgesel gelişme olan Kampala Sözleşmesi’ne (African Union Convention for The Protection and Assistance of Internally Displaced Persons in Africa - Kampala Convention) de değinmek gerekmektedir. Afrika Birliği, hükümetlerin çatışma, şiddet, felaketler ve insan hakları ihlallerinden kaçan göçmenleri korumasını zorunlu kılan dünyanın ilk yasal olarak bağlayıcı kıtasal düzenlemesi olarak Kampala Sözleşmesini kabul etmiştir (Roderick, Garg, Morel, Brick, & Powers, 2021, s. 42). Sözleşmede iklim göçünün, zulüm ve benzeri diğer insani nedenlere bağlı göç ile aynı önemde ele alınması oldukça önemlidir (Balaban vd., 2021, s. 164). Bu bölgesel hukuk, iklim göçü ile ilgili olarak henüz uluslararası ölçekte bir çözüm bulunmamakla birlikte, Afrika kıtasında yaşanan iklim krizinin etkilerini hafifletmeye ve mağdurları hukuki güvence altına almaya yönelik önemli bir adım oluşturmaktadır.

Küresel Mutabakat ise hem mültecilere hem de onlara ev sahipliği yapan toplumlara fayda sağlayarak, dünyanın mülteci durumlarına müdahale şeklini dönüştürmek için eşsiz bir fırsat teşkil etmektedir. Mutabakat, iklim değişikliğinin yarattığı yerinden edilme sorunlarını doğrudan ele almasa da iklim mültecilerinin korunması ve bu kişilere yönelik uluslararası dayanışmanın güçlendirilmesi gerektiğini dolaylı olarak vurgulamaktadır. Bu, iklim

değişikliğine dayalı göçün küresel bir sorun olarak kabul edilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Mutabakatın sunduğu çerçeve, iklim değişikliğinin neden olduğu yerinden edilme konusunun, gelecekteki mülteci politikalarına entegre edilmesi için önemli bir fırsat sunmaktadır. Ancak, bu konuda daha fazla hukuki düzenleme ve uluslararası iş birliği gerekmektedir.

5. SONUÇ

İklim değişikliği, göç hareketlerinin şekil ve yönlerini yeniden tanımlamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, su kaynaklarının tükenmesi, gıda güvensizliği ve doğal afetlerin sıklaşması, insanların daha güvenli bölgelere göç etmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu durum, küresel göç dinamiklerinde önemli bir değişim yaratmaktadır.

Bugün iklim mültecileri, çoğu zaman ‘mülteci’ statüsü kazanamamaktadır çünkü mülteci statüsü genellikle savaş, etnik temizlik veya politik baskılar gibi nedenlere dayalıdır. Bu durum, yeni bir uluslararası yasal çerçevenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca hükümetlerin ve uluslararası organizasyonların iklim değişikliği ile mücadele ederken, göç ve mülteci kabulü gibi politikalarını yeniden şekillendirmeleri gerekmektedir. Çözüm, iklim değişikliğini durdurmaya yönelik küresel eylem kadar, iklim mültecilerinin korunması ve yerinden edilmiş topluluklar için politikalar geliştirilmesi ile sağlanabilir.

Küresel iş birliği ve etkili mülteci politikaları oluşturulmadan, iklim mültecilerinin haklarının ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi söz konusu değildir. İklim değişikliğinin etkileri, sadece çevresel bir sorun olmanın ötesine geçerek, insan hakları, ekonomik eşitsizlikler ve sosyal adalet gibi daha geniş sorunları da gündeme getirmektedir. Bu nedenle iklim değişikliğinin artan etkileri karşısında, küresel iş birliği ve mutabakat önem kazanmaktadır. Birçok ülke, Birleşmiş Milletler çerçevesinde, iklim mültecilerinin hakları ve korunmasına dair ortak bir yaklaşım geliştirmek için çeşitli toplantılar ve konferanslar düzenlemiş ve 2018’de Güvenli, Düzenli ve Kurallı Göç için Küresel Mutabakat adıyla bir anlaşma kabul etmiştir. Bu mutabakat, göçmenlerin haklarının korunması, göç yönetimi ve göçün düzenlenmesi üzerine bir dizi ilke belirlemiş, ancak doğrudan iklim mültecilerinin korunmasına yönelik hukuki bir bağlayıcılık sağlamamıştır. Yine de bu metin, iklim değişikliği nedeniyle zorunlu göçün giderek daha fazla görünür hale geldiği gerçeğini kabul etmiş ve ülkelerin bu tür göçmenlere yönelik daha proaktif politikalar geliştirmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Küresel Göç Mutabakatı, Nansen İnisiyatifi ve Kampala Sözleşmesi gibi önemli belgeler, iklim mültecilerinin korunmasına yönelik yeterli bir çerçeve

sağlamamaktadır. Küresel ölçekte iklim değişikliğinin etkileri arttıkça, yerinden edilmiş kişilerin korunmasına yönelik hukuki ve politik mekanizmaların daha fazla güçlendirilmesi gerekmektedir. İklim mülteciliği, geleneksel mülteci sorunlarından farklı bir dinamik geliştirdiği için, uluslararası toplumun yeni bir İklim Mülteciliği Sözleşmesi üzerinde mutabakata varması önemlidir. Nitekim iklim mültecilerinin uluslararası düzeyde tanınması ve korunması için daha güçlü bir hukuki çerçeve geliştirilmesi, yalnızca iklim değişikliğiyle mücadele çabalarını değil, aynı zamanda insan hakları ve küresel adalet anlayışını da güçlendirecektir.

6. ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

7. MADDİ DESTEK

Bu çalışmada herhangi bir fon veya destekten yararlanılmamıştır.

8. YAZAR KATKILARI

GG: Fikir;

GG: Tasarım;

GG: Denetleme;

GG: Kaynakların toplanması ve/veya işlenmesi;

GG: Analiz ve/veya yorum;

GG: Literatür taraması;

GG: Yazıyı yazan;

GG: Eleştirel inceleme

9. ETİK KURUL BEYANI VE FİKRİ MÜLKİYET TELİF HAKLARI

Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

10. KAYNAKÇA

Balaban, O., B. Özgür ve B. Sakar (2021). İklim değişikliği, göç ve yerel yönetimler. RESLOG: Yerel Yönetim ve Göç Dizisi 2, (Ed. G. Tuçaltan). SKL International, Türkiye.

BBC (2024). Afrika'nın güneydoğusundaki kasırgada ölenleri sayısı 700'ü aştı. 11 Kasım 2024 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47684626> adresinden erişildi.

Beynon, J. and E. Wickstead (2024). Climate change and development in three charts: An update. 5 Kasım 2024 tarihinde <https://www.cgdev.org/blog/climate-and->

- [development-three-charts-update](#) adresinden erişildi.
- Bowen, G. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Brown, O. (2007). Climate change and forced migration: Observations, projections and implications. *Human Development Occasional Papers (1992-2007)* HDOCPA-2007-17, Human Development Report Office (HDRO), United Nations Development Programme (UNDP).
- Busch, J. (2015). Climate change and development in three charts. 15 Ocak 2024 tarihinde <https://www.cgdev.org/blog/climate-change-and-development-three-charts> adresinden erişildi.
- Clement, V., K. M. Rigaud, A. de Sherbinin, B. Jones, S. Adamo, J. Schewe, N. Sadiq, E. Shabahat (2021). *Groundswell part 2: Acting on internal climate migration*. Washington, DC: World Bank.
- Crippa, M., D. Guizzardi, F. Pagani, M. Banja, M. Muntean, E. Schaaf, W. Becker, F. Monforti-Ferrario, R. Quadrelli, A. Riquez Martin, P. Taghavi-Moharamli, J. Köykkä, G. Grassi, S. Rossi, J. Brandao De Melo, D. Oom, A. Branco, J. San-Miguel, E. Vignati (2023). *GHG emissions of all world countries*, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Çakır Sümer, G. (2024). İklim değişikliğinde önemli bir gündem: Yerinden edilme ve yeniden yerleştirme. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 16(31), 295-308.
- Docherty B. and T. Giannini (2009). Confronting a rising tide: Aproposal for a convention on climate change refugees. *Environmental Science, Law, Political Science*, 33(2), 349-403.
- Dupont A. and G. Pearman (2006). Heating up the planet: Climate change and security. *Lowy Institute for International Policy*, Australia.
- Ehrlich P. R. and A. H. Ehrlich (2013). Can a collapse of globalcivilization be avoided?. *Proceeding of Royal Society*, 280: 2012284, 1-9.
- El-Hinnawi, E. (1985). Environmental refugees. Nairobi, Kenya: UNEP.
- Foresight. (2011). Migration and global environmental change: future challenges and opportunities, [final project report](#), London: The Government Office for Science. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/287717/11-1116-migration-and-global-environmental-change.pdf adresinden erişildi.
- Gibb, C. and J. Ford (2012). Should the united nations framework convention on climate change recognize climate migrants?. *Environment Research Letter*, 7(4): 045601, 1-9.
- Hansen, J. (2008). Global warming twenty years later: tipping points near. 11 Kasım 2024 tarihinde https://www.columbia.edu/~jeh1/2008/TwentyYearsLater_20080623.pdf adresinden erişildi.
- IDMC (Internal Displacement Monitoring Centre) 2023, Global report on internal

- displacement (GRID) 2023: Internal displacement and food security. Norway: Norwegian Refugee Council.
- Ilık Bilben, M. S. (2019). Dünyadan örnekler ışığında iklim değişikliği kaynaklı göçleri anlamak. *Mediterranean Journal of Humanities*, 335-355.
- IOM (2008). Migration and climate change. No: 31 Geneva: International Organization for Migration.
- IOM (2009). Migration, environment and climate change: Assessing the evidence. Geneva: International Organization for Migration.
- IOM (2011). Implementing the cankun adaptation framework: Vulnerability, changing populations and human mobility. 30 Kasım 2024 tarihinde https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/jahia/webdav/shared/shared/ma/insite/activities/env_degradation/cop17/Vulnerability-Population-Mobility-Side-Event-Report.pdf adresinden erişildi.
- IOM (2012). The Nansen initiative. 28 Aralık 2024 tarihinde <https://environmentalmigration.iom.int/nansen-initiative> adresinden erişildi.
- IOM (2018). Global compact for safe, orderly and regular migration. 7 Ocak 2025 tarihinde <https://www.iom.int/global-compact-migration> adresinden erişildi.
- IOM (2024a). World migration report 2024, Geneva.
- IOM (2024b). Who we are. 11 Ekim 2024 tarihinde <https://www.iom.int/mission> adresinden erişildi.
- IPCC (1992). Climate Change: The 1990 and 1992 IPCC Assessments, WMO, UNEP.
- IPCC (2013). Summary for policymakers. T.F. Stocker, D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S.K. Allen, J. Boschung, A. Nauels, Y. Xia, V. Bex and P.M. Midgley (Ed.) Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change içinde (3-29). Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA: Cambridge University Press.
- IPCC (2019). Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems. P.R. Shukla, J. Skea, E. Calvo Buendia, V. Masson-Delmotte, H.-O. Pörtner, D. C. Roberts, P. Zhai, R. Slade, S. Connors, R. van Diemen, M. Ferrat, E. Haughey, S. Luz, S. Neogi, M. Pathak, J. Petzold, J. Portugal Pereira, P. Vyas, E. Huntley, K. Kissick, M. Belkacemi, J. Malley (Ed.). In press.
- IPCC (2023). Summary for policymakers. C. Writing Team, H. Lee and J. Romero (Ed.) Climate change 2023: Synthesis Report. contribution of working groups I, II and III to the sixth assessment report of the intergovernmental panel on climate change içinde (1-34). Geneva, Switzerland.
- Brown, L. R., P. L. McGrath and B. Stokes (1976). Twenty-Two dimensions of the population problem, Worldwatch Paper 5, Washington, D.C.: Worldwatch Institute, 102.
- Lopez, A. (2007). The Protection of environmentally-displaced persons in international

- law. *Environmental Law*, 37, 365-409.
- Luetz J.M. and J. Merson (2020). Climate change and human migration as adaptation: Conceptual and practical challenges and opportunities. W. Leal Filho, A. Marisa Azul, L. Brandli, P. Gökcin Özuyar and T. Wall (Ed.) *Climate action. encyclopedia of the un sustainable development goals içinde* (1-13). Cham: Springer.
- McAdam J. (2012.) *Climate change, forced migration, and international law*, Oxford: Oxford University Press.
- McAdam, J. (2011). Swimming Against the tide: why a climate change displacement treaty is not the answer. *International Journal of Refugee Law*, 23(1), 2-27.
- Morgan, H. (2022). Conducting a qualitative document analysis. *The Qualitative Report*, 27(1), 64-77.
- Myers, N. (2002). Environmental refugees: A growing phenomenon of the 21st century. *Philosophical Transactions: Biological Sciences*, 357(1420), 609-613.
- Myers, N. and J. Kent (1995). Environmental exodus: An emergent crisis in the global arena. *The Climate Institute*, Washington, DC.
- Oğan, O. ve G. Emekli, (2022). Küresel İklim Değişikliği Bağlamında Kırılgan Mekânlarda Son Şans Turizmi: Kıyı Kentleri ve Deniz Seviyesi Değişimleri, *TÜCAUM 2022 Uluslararası Coğrafya Sempozyumu bildiriler kitabı içinde*, (ss. 420-438). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Our World in Data (2024a). Annual greenhouse gas emissions including land use 1850-2022. 25 Aralık 2024 tarihinde <https://ourworldindata.org/grapher/total-ghg-emissions?tab=chart> adresinden erişildi.
- Our World in Data, (2024b). annual greenhouse gas emissions 2022. 25 Aralık 2024 tarihinde <https://ourworldindata.org/grapher/total-ghg-emissions?tab=chart> adresinden erişildi.
- Podesta, J. (2019). The climate crisis, migration, and refugees. 20 Ekim 2024 tarihinde <https://www.brookings.edu/articles/the-climate-crisis-migration-and-refugees/> adresinden erişildi.
- PDD (2015). Disaster displacement. 28 Aralık 2024 tarihinde <https://disasterdisplacement.org> adresinden erişildi.
- Roderick, W., S. Garg, L.M. Morel, K. Brick and M. Powers (2021). Cities, climate and migration: the role of cities at the climate-migration nexus. *C40 Cities*, Climate Leadership Group and Mayors Migration Council.
- Shamsuddoha, M.D. and R.K. Chowdhury (2010). Climate change migrants. *Tiempo*, 74, 3-7.
- Sherbinin, A. (2020). Climate Impacts as Drivers of Migration. Migration Information Source. 10 Ekim 2024 tarihinde <https://www.migrationpolicy.org/article/climate-impacts-drivers-migration> adresinden erişildi.
- Stern, N. (Ed.), (2006). *The economics of climate change: The stern review*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tol, Richard S. J. (2022). A meta-analysis of the total economic impact of climate Change. *CESifo Working Pape*, No. 9919, 1-30.

- UN (2015). The 17 Goals?. 10 Aralık 2024 tarihinde <https://sdgs.un.org/goals> adresinden erişildi.
- UN (2018a). Global compact for safe, orderly and regular migration final draft. 12 Aralık 2024 tarihinde https://refugeesmigrants.un.org/sites/default/files/180711_final_draft_0.pdf adresinden erişildi.
- UN (2018b). Global compact on refugees. 12 Aralık 2024 tarihinde <https://www.unhcr.org/media/global-compact-refugees-booklet> adresinden erişildi.
- UNDP (2015a). No poverty. 12 Aralık 2024 tarihinde <https://www.undp.org/sustainable-development-goals/no-poverty> adresinden erişildi.
- UNDP (2015b). Zero hunger. 12 Aralık 2024 tarihinde <https://www.undp.org/sustainable-development-goals/zero-hunger> adresinden erişildi.
- UNDP (2015c). Climate action. 12 Aralık 2024 tarihinde <https://www.undp.org/sustainable-development-goals/climate-action> adresinden erişildi.
- UNDP (2015d). Reduced inequalities. 12 Aralık 2024 tarihinde <https://www.undp.org/sustainable-development-goals/reduced-inequalities> adresinden erişildi.
- UNFCCC (2010). What do adaptation to climate change and climate resilience mean?. 10 Eylül 2024 tarihinde <https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/the-big-picture/what-doadaptation-to-climate-change-and-climate-resilience-mean> adresinden erişildi.
- UNFCCC (2011). The Cancun Agreements. 10 Mart 2025 tarihinde <https://unfccc.int/tools/cancun/adaptation/index.html> adresinden erişildi.
- UNFCCC (2013). Warsaw international mechanism for loss and damage associated with climate change impacts. 30 Kasım 2024 tarihinde <https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/workstreams/loss-and-damage/warsaw-international-mechanism> adresinden erişildi.
- UNFCCC (2018). Implementing the task force on displacement recommendations through loss and damage policy and practice. 4 Aralık 2024 tarihinde <https://unfccc.int/sites/default/files/resource/Addressing%20Displacement%20in%20Loss%20and%20Damage%20-%20Submission%20-%20Aug%202023.pdf> adresinden erişildi.
- UNHCR (1951). Convention and protocol relating to the status of refugees. 20 Mart 2024 tarihinde <https://www.unhcr.org/media/convention-and-protocol-relating-status-refugees> adresinden erişildi.
- UNHCR (2018). The global compact on refugees. 12 Aralık 2024 tarihinde <https://www.unhcr.org/about-unhcr/overview/global-compact-refugees> adresinden erişildi.

- UNHCR (2024a). 122.6 million people worldwide were forcibly displaced. 18 Aralık 2024 tarihinde <https://www.unhcr.org/about-unhcr/who-we-are/figures-glance> adresinden erişildi.
- UNHCR (2024b). <https://www.unhcr.org/mid-year-trends>, (18.12.2024).
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. 13 Şubat 2025 tarihinde <https://www.ids.ac.uk/publications/learning-about-qualitative-document-analysis/> adresinden erişildi.
- Westing A. H. (1992). Environmental refugees: A growing category of displaced persons. *Environmental Conservation*, 19(3), 201-207.
- Wilkinson, E., A. Kirbyshire, L. Mayhew, P. Batra and A. Milan (2016). Climate-induced migration and displacement: Closing the policy gap. 4 Aralık 2024 tarihinde <https://environmentalmigration.iom.int/sites/g/files/tmzbd11411/files/documents/2023-11/10996.pdf> adresinden erişildi.
- Williams, B. (2024). Effective document analysis as a qualitative research method, 13 Şubat 2025 tarihinde <https://insight7.io/effective-document-analysis-as-a-qualitative-research-method/#:~:text=Effective%20Document%20Analysis%20Techniques%20serve,that%20might%20otherwise%20remain%20hidden> adresinden erişildi.
- Wood, W.B. (2001). Ecomigration: Linkages between environmental change and migration. A.R. Zolberg and P. M. Benda (Ed.) *Global migrants, global refugees* içinde (42-61). New York/Oxford: Berghahn Books.
- World Bank Group (2021). A closer look at internal climate migration patterns in three subregions. 15 Kasım 2024 tarihinde <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2021/09/13/millions-on-the-move-in-their-own-countries-the-human-face-of-climate-change> adresinden erişildi.
- World Bank Group (2024). World development indicators (incomes and population). 15 Kasım 2024 tarihinde <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> adresinden erişildi.